

מעמידו על השלום

אמת ושלום, ניגוד וצמד

המידה "מעמידו על השלום" מופיעה בקניין תורה מיד לאחר המידה "מעמידו על האמת". ניתן היה לראות את האמת כשיקול לימודי ואת השלום כשיקול מעשי. כשאדם לומד עליו להגיע לחקר האמת בצורה מוחלטת, וכשהוא נפגש עם המציאות עליו לברר כיצד ניתן לקיים את האמת הזו מבלי לפגוע בזולת ומבלי לפגוע באמיתות אחרות. אבל, המשנה לא רואה כך את פני הדברים. לפי המשנה באבות, כשם שהאמת היא מידה בקניין התורה, כך השלום הוא מידה בקניין התורה. כדי להבין זאת יש לברר עוד שתי מידות שמצטרפות כצמד, הצדק והחסד.

שלום אמר אל יברא

ידועים דברי חז"ל (בראשית רבה יב, טו) שהקב"ה רצה לברוא את העולם במידת הדין, וראה שאין העולם עומד בכך, עמד ובראו במידת הרחמים. במדרש (בראשית רבה ה, ה) מופיעה גרסה מורכבת של המעשה, ובה נוטלים חלק ארבעה גורמים: אמת וחסד, צדק ושלום. המדרש מבוסס על הפסוקים בתהילים (פה, יא-ב):

חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו.

אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף.

דוד המלך מציג שני צמדים - חסד ואמת, צדק ושלום. בעקבותיו המדרש מתאר את המתח בעת הבריאה:

א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראות את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים וחבורות חבורות. מהם אומרים - אל יברא, ומהם אומרים יברא. הדא הוא דכתיב: "חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו".

חסד אומר - יברא, שהוא גומל חסדים; ואמת אומר - אל יברא, שכולו שקרים.

צדק אומר - יברא, שהוא עושה צדקות; שלום אומר - אל יברא, דכוליה קטטה.

היחס בין החסד לאמת נראה דומה ליחס בין מדת הדין למידת הרחמים. מידת הדין תובעת מהאדם לעמוד בדרישה המוסרית במלואה, ומידת הרחמים

מתפשרת ומאפשרת לו קיום למרות שאינו ראוי לכך. יש כאן סטייה ממידת האמת שנובעת מטעמים של חסד. אבל המדרש מלמד שגם השלום אמר "אל יברא דכוליה קטטה". מדוע דווקא השלום אומר "אל יברא"? נכון שיש בעולם קטטות רבות, אבל יש גם קמצנים ואכזריים רבים, ובכל זאת החסד אמר יברא?

שלום כמידה של דין

התשובה המשותפת של השלום והאמת, 'אל יברא', מלמדת על זווית נוספת במידת הדין - מידת הדין של האמת ומידת הדין של השלום. בהקשר הזה אנו נזכרים בדברי רבן שמעון בן גמליאל בסוף הפרק הראשון של מסכת אבות:

רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום.

מידת הדין של האמת באה מתביעה להתאמה מלאה של האדם עם הדין ללא כחל וללא שרק. כל ויתור נחשב לסטייה מן הדיוק. זוהי תביעה שבאה מהאידיאל שבדין, מהחוקיות שעומדת ביסודו. כפי שאמרנו, מידת החסד מביאה אותנו לאזן את האמת, ובמקומות מסוימים לסטות מדרך האמת עבור ערכים אחרים שחשובים ממנה. במונח הזה, "עולם חסד יבנה" הוא עולם שבו החסד מצטרף אל האמת, ומבסס את הקוד המוסרי על הטוב, במכלול ערכיו.

אבל יש מידת הדין של השלום. יש בעולם פערים בין צדיק לרשע, בין קטן לגדול, בין עשיר לעני, בין חזק לחלש. העולם כולו בנוי על ניגודים, והשלום תובע להגיע להרמוניה וביטול הניגודים. אולם, כשם שהעולם קיים בזכות שיתוף האמת עם החסד, כך העולם קיים במידה מסוימת בזכות הקטטות הקיימות בו, בזכות הניגודים. הרב זצ"ל כותב על כך:

העולם כולו, ביחוד עולם החיים, הוא משתכלל, לא על ידי חיבורי כוחות מצומצמים שכל אחד ואחד פועל על גבולו, כי אם על ידי התחברות של כוחות, שכל אחד שואף להתרחב יותר מגבולו וחברו גם כן שואף כן, וכשהם פוגשים זה בזה דוחק כל אחד את חברו ועוצרו, ועל ידי התגוששות כאלה מתהווה חזיון החיים (אגרות הראיה א, אג' עט).

הפערים המונעים את השלום הם אלו שמקיימים את חזיון החיים. בהקשר הזה, גם הדרישה של מידת השלום היא דרישה מוחלטת. כל עוד יש קטטה בעולם, פער, פילוג, דו קוטביות, השלום אינו יכול לקבל זאת.

מצטיירת לפנינו תמונה של שני ערכים שבשניהם יש אמת מידה מוחלטת שלא מאפשרת השתלבות בעולם. כשם שאין אמת חלקית, חצויה, מטושטשת, כך

השלום הוא הרצון להגיע להרמוניה מוחלטת. לכן אומרים השלום והאמת לא יברא.

צדק משמיים

הפתרון למידת האמת היה כואב – הקב"ה זרק אותה ארצה ואמר "אמת מארץ תצמח". על האמת המוחלטת השמימית להתמודד עם המציאות הארצית, שבה יש צמיחה איטית ורב שלבית.

לשלום יש פתרון הפוך. ע"פ הפסוקים והמדרש שקראנו, הצדק הוא הסניגור המקביל לחסד. השלום אומר "אל יברא", והצדק אומר "יברא". אבל המיקום של הצדק ביחס לשלום הפוך ממיקום החסד ביחס לאמת. כדי להתמודד עם האמת היא נזרקה ארצה, אבל הצדק נמצא בשמים: "צדק משמים נשקף". במובן הזה, השלום הוא תביעה ארצית הנובעת מהכאב האנושי. הכאב הנובע מהפערים והניגודים ששוררים בעולמנו הוא המעלה את תביעת השלום. אולי זו התביעה שעליה כתב הרב:

הנשמה היחידית והצבורית, העולמית ועולמי-העולמית, כלביאה נוראה צועקת בחבליה לתקון גמור, למציאות האידיאלית (אורות התשובה ד, א).

במובן הזה, המתניות מגיעה דווקא מן השמים. אל מול הקריאה שבאה מהעולם הזה, על הקטטות שבו, על העוול שבו, באה האמירה השמימית – יש בעולם צדק, יש בו צדקות, וגם אם לא ניתן לראות את ההרמוניה והשלמות, יש בהם ערך שמוביל אל השלמות.

אמת ושלום בבית המדרש

אחת הנקודות המעניינות במידות "מעמידו על האמת", ו"מעמידו על השלום" היא הימצאותן בתוך סדרת המידות הקשורות לקשר בין החברים בבית המדרש. לאחר שהלומד נושא בעול ומכריע לכף זכות, הוא גם מעמיד את חברו על האמת ועל השלום.

נגסה לדמיין את הדברים:

המקום – בית המדרש, המקום שבו תפיסות מוחלטות יכולות לשרור בחופשיות, שבו תביעה לאמת ולשלמות יכולה להישמע באופן שאינו מחייב התייחסות מיידית אל יישומה. כך אנו חיים את התורה ש"קדמה לעולם" (בראשית רבה א, ד), שבה מידת הדין שתובעת את האמת המוחלטת יכולה להישמע בלי סייג.

החברותא יושבת יחדיו, מבררת את הסוגיה ותביעת האמת מגיעה לנקודת רתיחה. הוויכוח ההדדי דוחף כל אחד מן הצדדים להביע את דעתו ולזכך אותה

מן הסיגים שבה. זהו תפקיד החברותא כפי שמבאר המהר"ל בנתיב התורה (נתיבות עולם, נתיב התורה, ו). בתוך הוויכוח הזה האחד מעמיד את חברו על האמת. בדרך כלל בחברותא, האחד מציג אפשרות, רעיון, והשני מקשה על הדברים, ועל ידי העבודה הזו מזכך אותם.

העמידה על האמת היא לכאורה מטרת הלימוד, התביעה הבסיסית. אולם, דווקא כאן, לאחר העמידה על האמת, יש תמרור - לא פחות ממה שהאחד צריך להעמיד את חברו על האמת, הוא צריך להעמיד אותו על השלום. כלומר, כיצד האמת הזו מצטרפת אל התביעה הבסיסית שלנו בחיים לטוב, להרמוניה ולשלמות.

אין מדובר כאן בצורך להכריע כיצד ליישם את האמת הזו בשטח. איננו עוסקים בשאלה האם נצליח לקיים את לימודנו במלוא חומרת האמת שבו או שנאלץ לעשותה באופן חלקי. מדובר כאן עוד בשלב הלימוד - לא פחות מהדין שבאמת, יש את הדין שבשלום, את החיפוש היסודי, התביעה, לראות את ההתאמה והחיבור שבו.

בדורנו

כידוע אנו חיים בתקופה שבה "האמת תהא נעדרת" (סנהדרין צז, א). תפיסת העולם של חלקים נרחבים בעולם המערבי כופרת בעצם קיומה של אמת מוחלטת. כאן שילוב הידיים של החברותא לחיפוש אחר האמת הוא חלק מהמאמץ להתמודד עם הכפירה הזו. למצוא את האמת מתוך חתירה עיקשת ואמונה עמוקה. אבל, הרב זצ"ל למדנו (אורות זרעונים, ז) שהדרך להתמודד עם תופעה שלילית היא חיפוש נקודת הטוב הפנימית שבתוכה. בהקשר שלנו, הלמידה נעדרת האמת יכולה לנבוע פעמים רבות מתוך קושי עמוק הקיים בלימוד ה"אמיתי". פעמים רבות האדם סבור שהגיע אל האמת, אך אמת זו והצורך "לעמוד" עליה גורמים לאדם עיקשות גדולה ועיוורון. האמת מתרוקנת מתוכנה האמיתי, והופכת להיות הצדקה לעיוותים לא מעטים. כאן העמידה על השלום הכרחית. קיומה של זווית אחרת לגמרי בלימוד שדורשת מבט כללי, מבט של הרמוניה וחיבור, יכולה לגאול את האמת והשלום גם יחד, ולהביא אותנו ללימוד אמיתי ושלם.